

ESKİ UYGURCA *CHENG WEISHI LUN* TEFSİRİNE İLİŞKİN BELGELER (2. VE 3. YAPRAK)

Uğur UZUNKAYA*
Tümer KARAAYAK**

ÖZET

Eski Uygurca hem dinî hem de din dışı eserleri ihtiva etmesi bakımından tarihi Türkçenin önemli bir kolunu temsil eder. Dini eserleri Budizm, Manihaizm ve Nasturi Hristiyanlık gibi çevrelere ilişkin metinlerin tercümesi oluşturur. Bu dinler arasındaki yazınsal kaynaklar açısından en büyük pay Budizme aittir. Budizm birçok ekolü ve Budist külliyata ilişkin birçok eseriyle Eski Uygurca yazınında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma Eski Uygurca Cheng weishi lun tefsirine ilişkin üç fragmanın neşri hakkındadır. Burada neşri gerçekleştirilen fragmanlar Berlin Brandenburg Bilimler Akademisi, Turfan Koleksiyonu'nda Mainz 802-1 (b fragmanı) (T I D 1), Mainz 802-2 (b fragmanı) (T I D 2) ve U 1342 arşiv numaralarıyla saklanmaktadır. Bu fragmanlar Berlin Turfan Koleksiyonu'nda mevcut olan en az otuz bölümden oluşan Eski Uygurca bir yazmanın 21. bölümünü oluşturan Cheng weishi lun tefsirinin Eski Uygurca tercümesinin 2. ve 3. sayfalarını oluşturmaktadır. Bu yazıda yukarıda bahsi geçen Eski Uygurca fragmanların yazı çevirimleri, harf çevirimleri, Türkiye Türkçesine aktarımları ve analitik dizini ile sözlüğü sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, Budizm, Faxiang Ekolü, *Cheng Weishi Lun*, Metin Neşri

OLD UYGHUR DOCUMENTS OF A COMMENTARY OF *CHENG WEISHI LUN* (2ND AND 3RD LEAVES)

ABSTRACT

In terms of containing both religious and non-religious works, Old Uyghur represents an important branch of historical Turkic languages. Its religious works are translations of texts related to diverse religious environments such as Buddhism, Manihaism and Nestorian Christianity. The largest share in terms of literary sources among these religions belongs to Buddhism. Buddhism has an important place in Old Uyghur literature with its many schools and many works related to Buddhist literature. This paper is about the edition of three fragments related to Old Uyghur of a commentary of Cheng weishi lun. Fragments edited here are preserved at the Turfan Collection, in the Berlin Brandenburg Academy of Sciences under the archive numbers Mainz 802-1 (fragment b) (T I D 1), Mainz 802-2 (fragment b) (T I D 2) and U 1342. These fragments form the 2nd and 3rd leaves of Old Uyghur translation of a commentary of Cheng weishi lun, which is the 21st chapter of an Old Uyghur handwritten manuscript consisting of at least thirty chapters in the Berlin Turfan Collection. In this paper, it will be presented the transcription and transliteration of Old Uyghur text, translation into Turkish, textual notes, and a glossary with analytical index.

Keywords: Old Uyghur, Buddhism, Faxiang School, *Cheng Weishi Lun*, Text Edition

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 26.04.2020; Yayıma Kabul Tarihi: 01.06.2020

* Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ERZURUM;

ORCID: 0000-0003-4534-9305, E-posta: uguruzunkaya@gmail.com

** Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, BİLECİK;

ORCID: 0000-0002-2322-9663, E-posta: tumerkaraayak@gmail.com

Giriş

Uygurların Budizmle ilk temaslarının ne zaman olduğu bilinmese de Türk yönetici sınıfının Budizmle tanışması daha Moğolistan coğrafyasında 6. yüzyıl ile tarihlendirilir. Buna göre, Tatpar Kağan esir edilmiş bir Çinli keşiş tarafından dinini değiştirmiş, bir Budist tapınak inşa etmiş ve görünüşe göre Budizmin imparatorluğun sınırlarını genişletecek büyüklüğüne bir gücü olduğunu düşünmüştü (bk. Walter 2014: 36; ayrıca krş. Klimkeit 1990: 55). Bununla birlikte, Uygurların Budizme ilaveten Manihaizm ve Nasturi Hristiyanlık gibi dini muhitlerde de yer aldığı bilinmektedir. Budizmi bu noktada diğer dinlerden ayıran ve önemli kılan şey muhtelif ekolleri ve Budist külliyata ilişkin eserleriyle birlikte bu dönemde yer almasıdır. Budizm ve diğer dinlere ilişkin eserler ile Uygurca tercüme bir edebiyatı oluşturulmuştur; ancak tercüme eserler yanında telif olarak da düşünülebilecek Eski Uygurca manzum metinler, ketebe kayıtları ve din dışı yahut da sivil hayata ilişkin belgeler de mevcuttur. Budizmin birçok ekolüne ilişkin metinler Eski Uygurcaya tercüme edilmiştir; ancak bunların içinde Mahāyāna ekolüne ve özellikle de bu ekolden ortaya çıkan başka ekollere ilişkin metinler de mevcuttur. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Eski Uygurca *Cheng weishi lun* da Budizmin Çin'de ortaya çıkan on üç ekolünden biri olan Faxiang (法相) ekolüne ilişkin bir metindir. Budizmin Faxiang ekolü esasen Mahāyāna Budizminden gelişen Yogācāra ekolü temelinde oluşmuştur. Yogācāra ekolünün gelişmesinde Asaṅga ile Vasubandhu isimli iki kardeş önemli bir rol oynamıştır. Vasubandhu'nun *Triṃśikā* adlı eseri ve bu eser üzerine kaleme alınmış olan on tefsir Faxiang ekolünün kurucusu seyyah ve keşiş Xuanzang'ın (玄奘) (602-664) *Cheng weishi lun* (成唯識論) 'Salt Bilinç Teorisi Üzerine Söylem' adlı eserini yazmasını sağlamıştır. Daha sonradan Xuanzang'ın öğrencisi Queiji tarafından da bu esere tefsirler yazılmıştır. *Chengwei shi lun* tefsirinin Eski Uygurcaya tercümesi Kitsudō'nun 2009 tarihli ancak yayımlanmamış "A Preliminary Report on the Study of the so-called Uigur Lehrtext: Chapter 20 and 21" başlıklı çalışmasında tespit edilmiştir. Kitsudō bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan ve en az otuz bölümden oluşan bir yazma eserin 21. bölümünün Xuanzang'ın *Cheng weishi lun* adlı eserinin Queiji tarafından yazılmış bir tefsirinin Eski Uygurcaya tercümesi olduğunu belirtir (Özertural 2012: 14). Böylelikle bu metnin tespiti Kitsudō tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma Eski Uygurca *Cheng weishi lun* tefsirine ilişkin üç fragmanın neşri konu almaktadır. Burada neşri gerçekleştirilen fragmanlar Berlin Turfan Koleksiyonu'nda Mainz 802-1 (b fragmanı) (T I D 1), Mainz 802-2 (b fragmanı) (T I D 2) ve U 1342 arşiv numaralarıyla saklanmaktadır. Bu fragmanlar Berlin Turfan Koleksiyonu'nda mevcut olan en az otuz bölümden oluşan Eski Uygurca bir yazmanın 21. bölümünü oluşturan *Cheng weishi lun* tefsirinin Eski Uygurca tercümesinin 2. ve 3. yapraklarını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın 21. bölümünün yani *Cheng weishi lun* tefsirinin Eski Uygurca tercümesinin 2. yaprağını oluşturan Mainz 802-1'in (b fragmanı) (T I D 1) ön yüzünde 6 ve arka yüzünde de 6 toplamda 12 satır mevcuttur. Bu fragmanın ön yüzünün son üç satırı baştan ve arka yüzünün de son üç satırı sondan tahrip olmuştur.¹ Fragmanda *b[ir otuzunç ülü]ş iki p(a)t(a)r '21. bölüm, 2. yaprak'* şeklinde yaprak numaralandırması mevcuttur. Bu çalışmada neşri gerçekleştirilen ikinci fragman olan Mainz 802-2 (b fragmanı) (T I D 2) *Cheng weishi lun* tefsirinin Eski Uygurca tercümesinin 3. yaprağını oluşturmaktadır. Bu fragman ön yüzünde 7 ve arka yüzünde de 7 olmak üzere toplam 14 satırdan oluşur.² Her iki yüzün de son üç satırı hasarlıdır. Fragmanda *bir [otuzunç] ülü]ş üç p(a)t(a)r '21. bölüm,*

¹ Bu fragman hakkında daha ayrıntılı katalog bilgisi için bk. Özertural 2012: 219-220, katalog nu. 263.

² Bu fragman hakkında daha ayrıntılı katalog bilgisi için bk. Özertural 2012: 220, katalog nu. 264.

3. yaprak' şeklinde yaprak numaralandırması mevcuttur. Bu çalışmada neşri gerçekleştirilen son fragman yer numrası ve yaprak numarası mevcut olmayan U 1342'dir.³ Özertural, bu fragman ile Mainz 802-2'nin (b fragmanı) (T I D 2) birleştirilebileceğini belirtir (2012: 221). Bu fragman da ilgili metnin 3. yaprağını oluşturur. Fragmanın ön yüzünde ve arka yüzünde çok hasarlı 8 satır toplam 16 satır mevcuttur.

Bu yazıda yukarıda bahsi geçen ve kısaca tanıtılan fragmanların yazı çevirimleri, harf çevirimleri, Türkiye Türkçesine aktarmaları ve analitik dizini ile sözlüğü sunulacaktır. Eski Uygurca metinlerin yazı çevirimi ve harf çeviriminde *Uigurisches Wörterbuch*'da belirlenen yazı çevirimi ve harf çevirimi yöntemi esas alınmıştır (Röhrborn 1977-1998: 9-10; 2010: XXXIII-XXXV). Eski Uygurca metin Türkiye Türkçesine aktarılırken metne bağlı kalınmıştır; ancak kimi noktalarda metnin ziyadesiyle hasarlı olması sebebiyle okumada ve anlamlandırmada ihtiyatlı davranılmıştır. Metnin notlar kısmında metnin dini muhitini ilgilendiren kavramlarla metinden yansıyan söz varlığının tarihi Türkçe içindeki yerine değinilmiş, kimi çokça açıklanan ifadelerin notlandırılmasından kaçınılmıştır. Çalışmanın sözlük kısmı metinde bütünlüklü olarak korunabilmiş bütün sözcükleri içermektedir ve bununla birlikte analitik dizini de barındırır.

Eski Uygurca Metin

Mainz 802-1 (b fragmanı) (T I D 1)

21. bölüm 2. yaprak

ön

- (01) 1 arhant pr(a)tikabut kutın [kü]sämäzlär ,,
'rq'nt prtyk'pwt qwtyn //ys'm'z l'r ,,
- (02) 2 ikinti burhanlarka bodis(a)t(a)v[lar]ka
'ykynty pwrq'n l'r q' pwdystv /// q'
- (03) 3 ädgü ädgü öglilärkä umug inag tut[maz]
'dkw 'dkw 'wykly l'r k' 'wmwq 'yn'q twt///
- (04) 4 üzä yalḡ[uz] burhanlarka
... .. 'wyz ' y'lnk// pwrq'n l'r q'
- (05) 5[ul]ug umug inag tutarlar ,,
... ..//wq 'wmwq 'yn'q twt'r l'r ,,
- (06) 6 umug inag tutmazlar
... .. 'wmwq 'yn'q twtm'z l'r

arka

³ Bu fragman hakkında daha ayrıntılı katalog bilgisi için bk. Özertural 2012: 221, katalog nu. 265.

- b[ir otuzunç ülü]ş iki p(a)t(a)r ,,
p[// // // // // // //]ş 'yky ptr
- (07) 1 umayukları [ug]urınta yänä isimäktä
'wm'ywq l'ry //wrynt' y'n' 'ysym'k t'
- (08) 2 is[ig] (?) [tör]t törlüg ädgü yiltizlär içintä
'ys// // // // // // //t twyrlwk 'dkw ylytyz l'r 'yçynt'
- (09) 3 tutulmuş tutdaçı tutuldaçı atl(ı)g iki
twtwlmyş twtd'çy twtwld'çy "tlq 'yky
- (10) 4 tutyaklarını yokın kur[ugin]
twty'q l'r nynk ywqyn qwr// // // // //
- (11) 5 ikidin ymä takı ädg[ü]
'ykydyn ym' t'qy 'dk/
- (12) 6 [u]mayukları
... ..y //m'ywq l'ry ty... ..

Mainz 802-2 (b fragmanı) (T I D 2)

21. bölüm 3. yaprak

ön

- (13) 1 ugrınta [ö]trü eyin [yedär]däçi siñüt-
'wqrynt' ///trw 'yyyn // // // // //d'çy synk/t
- (14) 2 lär tartılır ,, eyin [yedär]däçi siñüt-
l'r t'rtylwr ,, 'yyyn // // // // //d'çy synkwt
- (15) 3 lär [k(a)]ltı nizva[nıla]r adar[t]m[ak]ı
l'r "s... (?) /lty nyz v' // //r "d'r/m//y
- (16) 4 bur[han] nomlar adart[m]akı ärür ,, bo iki
pwr// // nwm l'r "d'rt/'qy 'rwr ,, pw 'yky
- (17) 5 maklar tözi uruğı yänä
... ..m'q l'r twyz y 'wrwqy y'n'
- (18) 6 anı siñütlär tep tetir
... .. "ny synkwt l'r typ tytyr

- (19) 7 tep tesär ,,
... ..r typ tys'r ,,
arka
bir [otuzunç] ülüş üç p(a)t(a)r ,,
pyr ////////// 'wylwş 'wyç ptr ,,
- (20) 1 k(ä)ligli tarka[daç]ı umadın [ü]k[ü]ş ugrın
klyk ly t'rq'////y 'wm'dyn ///k/ş 'wqryn
- (21) 2 b(ä)l[gü t]özlüg iş[lär]d[ä] yıgınyaks[ız kö]ñüldä
pl// //yz lwk 'yş //d/ yyqyny'qs// ///kwl d'
- (22) 3 turmakları yorıg yorıgda
twrm'q l'ry ywryq ywryq d' l'ry
- (23) 4 üzä taştın sı[ñar]kı yorıgda y[orıda]cı
'//z ' t'styn sy///// qy ywryq d' y/// //çy
- (24) 5 ärsärlär ,, nä üçün yänä
'rs'r l'r ,, n' 'wyçwn y'n'
- (25) 6 tokuzunç ülü[ş]
... d// //// twqwz wnç 'wylw/
- (26) 7 lanmak
... .. l'nm'q

U 1342

21. bölüm 3. yaprak

A sayfası

- (27) 1 [tö]rlüg adart[mak]
///rlwk"d'rtl/////
- (28) 2 ... eyin yedärip
... 'yyyn yyd'ryp
- (29) 3 ... üçün antag
... 'wyçwn "nt'q
- (30) 4 iki törlüg

- 'yky twyrlwk
- (31) 5 ... ilk[is]izdä bär[ü] ...
///// (?) 'ylk//yz d'p'r/ ...
- (32) 6 eyin
... .. / 'yyyn ©
- (33) 7 bilig
... .. / pylyk ©
- (34) 8
... ..syp

B sayfası

- (35) 1 p(a)tma atl(1)g
... .. ptm' "tlq
- (36) 2 ... k(a)ltı in[çä]
...synt' qlty 'yn//
- (37) 3 „ ...
... .. kly (?) „ q...
- (38) 4 ağır ayagın
... .. "qyr "y'qyn
- (39) 5 kâzigä
... .. © k'z yk k'
- (40) 6
... .. © t' ...
- (41) 7
... .. © dyn tw...
- (42) 8 oğlı (?) ...
... .. © 'wqly ...

Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

Mainz 802-1 (b fragmanı) (T I D 1)

(ön)

(01) arhat pratyekabuddha kutsallığını istemezler. (2) İkinci Buddhalara, Bodhisattvalara (03) kalyānamitraya inanmazlar. (04) ... ile sadece Buddhalara (05) ... [büsbütün?] inanırlar. (06) ... inanmazlar.

arka

[21. bölüm, 2. yaprak] (01) yapamadıkları zamanda yine sıcaklıkta (Skt. *uṣmagata*) (2) sıcak (?) dört tür iyi esaslar (Skt. *catuṣ-kuśala-mūla*) içinde (3) tutulmuş tutacak (Skt. *grāhaka*) (ve) tutulacak (Skt. *grāhya*) adlı iki (4) tür kavrayışların yokluğunu (Skt. *śūnyatā*) ... (05) ikisinden de iyi ... (06) ... yapamadıkları ...

Mainz 802-2 (b fragmanı) (T I D 2)

ön

(01) sonra bunun uğruna arkasından gidilecek hediyeler (02) çekilir. Dolayısıyla arkasından gidilecek hediyeler (03) ... dahası hırsların (Skt. *kleśa*) engeli (Skt. *āvaraṇa*) (04) Buddha öğretilerinin (Skr. *buddhadharma*) engelidir (Skt. *āvaraṇa*). Bu iki (05) ... engeller (Skt. *āvaraṇa*) esas₂ yine (06) ... onu hediyeler diye söyler. (07) ... diye söylese

arka

[21. bölüm, 3. yaprak] (01) önündekini dağıtamadan çok ehemmiyetli (02) alamet (Skt. *lakṣaṇa*) esaslı işlerde yoğunlaşmasız düşüncede (03) bulunmaları hayat serüveni (içerisindeki) davranışta ... (04) ile dışarı taraftaki hayat serüveninde yaşayacaklar (05) ise , ne için yine ... (06) ... dokuzuncu bölüm ... (07) ... çabalama ...

U 1342

A sayfası

(01) ... türlü engel (Skt. *āvaraṇa*) (02) takip edip ... için bunun gibi ... (04) iki tür ... (05) ... ezelden beri ... (06) takip ... (07) bilgi ... (08) ...

B sayfası

(01) ... *padmarāga* adlı ... (02) ... şöyle ki ... (03) ... (04) ... derin saygıyla (05) ... sıra₂ ... (06) ... (07) ... (08) ... oğlu (?) ...

Metne İlişkin Açıklamalar

(05) [ul]ug: Tamamlama kesin değildir.

(01) [kü]sämäzlär: Özertural burada neşri gerçekleştirilen fragmanlara katalog çalışmasında yer vermiş, ilk ve son satırların yazı çevirimini yapmıştır. [kü]sämäzlär diye okuması teklif edilen ibare Özertural'ın çalışmada [a]lkamazlar şeklinde okunmuştur (2012: 21).

(08) is[iğ]: Bu okuma ve tamamlama kesin değildir.

(13) eyin [yedär]däçi: Bu tamamlama bütünüyle 28. satıra göredir.

(13) *siñüt*: Clauson, bu EUyg. ifadenin yalnız *Dīvānu Luğāti't-Türk'te* tanıklanan *hap[ax] leg[omenon]* bir unsur olduğu belirterek yazmada *sīn*'in hem esre hem de ötre taşıdığını kaydeder. Sözcüğün yapısının fiilden isim yapım ekiyle türemiş olabileceğini belirtse de *siñ-* '(bir şeye) batmak, saplanmak' anlamındaki fiil ile bu söz arasında semantik bir bağın bulunmadığını belirtir (Clauson 1972: 836a). *Dīvānu Luğāti't-Türk'te*

 <*siñüt*> (vr. 603) sözü Clauson'un da belirttiği gibi hem esre hem de ötre ile yazılmış, Ar. *hibe* ile karşılanmış ve 'gift without compensatory gift || hediye karşılığı olmayan hediye' olarak anlaşılmıştır (Dankoff vd. 1984: 334).

(14) *eyin* [*yedār*]dāçi: Bu tamamlama bütünüyle 28. satıra göredir.

(15) *adartmak*: EUyg. bu ifade '(Budizm'de kurtuluş yolunda) engel, zorluk' anlamında ve Skt. *āvāraṇa* karşılığındadır (Röhrborn 2015: 21). Skt. *āvāraṇa* 'engellenme, engel' için bk. Monier-Williams 1899: 156a ve Edgerton 1953: 107a.

(16) *bur[han]* nomlar: Bu EUyg. ifade Skt. *buddhadharma* 'Buddha öğretisi' (Monier-Williams 1899: 733c) karşılığındadır.

(27) [*tö*]rlüg *adart*[mak]: Bu ifade Özertural'ın kataloğunda [*tö*]rlüg *adirt*ç[...] şeklinde okunmuştur (2012: 212).

(28) *eyin yedār-ip*: EUyg. *yedār-* ifadesinin yanında söz başındaki *y-* protezi düşmüş şekliyle *edār-* biçimi de mevcuttur. Etimoloji sözlüklerinde bir köken açılmasına sahip olmayan *edār-* ~ *yedār-* fiili *eyin* ile birlikte '(bir kişinin, bir şeyin) arkasından gitmek' anlamındadır (Özertural vd. 2020: 1).

(35) *p(a)tma atl(ı)g*: EUyg. *p(a)tma* ifadesi köken itibariyle Skt. *padma*'ya 'lotus çiçeği' (Monier-Williams 1899: 584b) dayanmaktadır. *p(a)tma atl(ı)g* ifadesine HT IV metninde rastlanılmıştır, krş. *çakur başınta p(a)tma(rag) atl(ı)g* Toalster 1977: 72⁶⁶⁹. Toalster burada ifadeyi *p(a)tma(rag)* şeklinde <*rag*> ilavesi ile okumaktadır. Mevzubahis ifadenin Skt. *padmarāga*'ya 'lotusfarbig; Rubin || lotus renkli; yakut taşı' (Tolster 1977: 214, 669. not) dayandığını belirtmektedir. Skt. *padmarāga* 'lotus renkli' için bk. Monier-Williams 1899: 584c.

Dizin ve Sözlük

A

adar[t]m[ak], *adart*[m]ak, *adart*[mak] 'engel, zorluk' (~Skt. *āvāraṇa*) *bur[han]* nomlar a.+1 16; *nizva[nila]r* a.+1 15; [*tö*]rlüg a. 27

agir 'derin' a. *ayagın* 38

anı 'onu' a. 18

antag 'bunun gibi' *üçün* a. 29

arhant << Skt. *arhat* 'arhat' a. *pr(a)tikabut kutın* 1

atl(ı)g 'adlı, isimli' *tutuldaçı* a. *iki tutyıkların* 9; *p(a)tma* a. 35

ayag 'saygı' *agir* a.+1n 38

B

b(ä)[gü] 'alamet, işaret' b. [*t*]özlüg *iş[lär]d[ä]* 21

bär[ü] 'beri' *ilk[is]izdä* b. 31

bilig 'bilgi' b. 33

bo 'bu' b. 16

bodis(a)t(a)v < Soğd. *pwδystβ, pwtystβ* < Skt. *bodhisattva* 'Buddha adayı, Bodhisattva' *burhanlarka* b.+*[lar]ka* 2

burhan, bur[han] < Çin. 佛 *fo* 'Buddha' ve Tü. *han* 'Buddha' b.+*larka* 4; b. *nomlar adart[m]akı* 16; *burhanlarka* b.+*[lar]ka* 2

Ä

ädgü, ädg[ü] 'iyi' ä. 11; ä. *yiltizlär* 8; ä. ä. *öglilärkä* 3

är- 'yardımcı eylem, -dır; olmak' *nomlar adart[m]akı* ä.-ür 16; *yorıgda y[orida]çı* ä.-särlär 24

E

eyin 'dolayı' e. 32; e. *[yedär]däçi* 13, 14; e. *yedärip* 28

I

ımag 'umut' *umug* ı. 3, 5, 6

İ

içintä 'içinde' *ädgü yiltizlär* i. 8

iki 'iki' i. 16; i. *törlüg* 30; i. *tutyaklarını* 9; i.+*din* 11

ikinti 'ikinci' i. 2

ilk[is]iz 'ezeli' i.+*dä bär[ü]* 31

in[çä] 'böyle, şöyle' *k(a)ltı* i. 36

is[iğ] 'ısı, sıcaklık' i. 8

isimäk 'ısı, hararet' i.+*tä* 7

iş 'iş' *b(ä)l[gü t]özlüg* i.+*[lär]d[ä]* 21

K

k(a)ltı, [k(a)]ltı 'şöyle ki' k. *in[çä]* 36; k. *nizva[nila]r adar[t]m[ak]ı* 15

k(ä)ligli 'gelen' k. *tarka[daç]ı umadın* 20

käzig 'sıra' k.+*kä* 39

[kö]ñül 'düşünce' k.+*dä turmakları* 21

kur[ug] 'kuru, boş; yokluk' *yokın* k.+*ın* 10

kut 'kutsallık' k.+*ın [kü]sämäzlär* 1

[kü]sä- 'istemek' *kutın* k.-*mäzlär* 1

N

nä 'ne' n. *üçün* 24

nizva[ni] < Soğd. *nyzβ'ny(y), nyzβ'n'k* (~ Skt. *kleśa*) 'ihtiras, tutku' n.+*[la]r adar[t]m[ak]ı* 15

nom < Soğd. *nwm* 'öğreti' *bur[han] n.+lar adart[m]aki ärür* 16

O

ogul 'oğul, evlat' o.+ı 42

Ö

ögli 'düşünceli' *ädgü ädgü ö.+lärkä* 3

[ö]trü 'sonra' ö. 13

P

p(a)tma < Skt. *padma* 'lotus çiçeği' *p. atl(i)g* 35

pr(a)tikabut << Skt. *pratyekabuddha* 'aydınlanmaya erişmiş ancak yalnız yaşayan bir Buddha' *arhant p.* 1

S

sı[ŋar]kı 'tarafındaki' *taştın s.* 23

sinüt, sinüt 'hediye, armağan' *s.+lär* 14, 18; *s.+lär tartılır* 13,

T

takı 'dahi' *t.* 11

tarka- 'dağıtmak' *t.-[daç]ı umadın* 20

tartıl- 'çekilmek' *t.-ur* 14

taştın 'dışarıda' *t. sı[ŋar]kı* 23

te- 'demek, söylemek' *t.-p t.-sär* 19; *t.-p tetir* 18

tet- '-Ir ile birlikte, bildirme, kopula' *tep t.-ir* 18

tokuzunç 'dokuzuncu' *t. ülü[ş]* 25

törlüg, [tö]rlüg 'türlü' [*t. adart[mak]* 27; [*tör*]t *t. ädgü yiltizlär* 8; *iki t.* 30

[tör]t 'dört' *t. törlüg ädgü yiltizlär* 8

töz 'esas' *t.+i urugı* 17

[t]özlüg 'esashi' *b(ä)l[gü] t. iş[lär]d[ä]* 21

turmak 'durma' [*kö]ñüldä t.+ları* 22

tut- 'tutmak' *t.-daçı* 9; *umug inag t.-[maz]* 3; *umug inag t.-arlar* 5; *umug inag t.-mazlar* 6

tutul- 'tutulmak' *t.-daçı* 9; *t.-miş* 9

tutyak 'kavrayış' *iki t.+larnıñ* 10

U

u- 'muktedir olmak' *tarka[daç]ı u.-madın* 20; [*u*].-*mayukları* 12; *u.-yukları [ug]urınta* 7

ugur, [ug]ur 'zaman; fırsat' *u.+ın* 20; *u.+ınta* 7, 13

[ul]ug 'büyük' *u.* 5

umug, *umug* 'umut' *u. inag* 3, 5, 6

urug 'esas' tözi u.+ı 17

Ü

üçün 'için' ü. 29; nä ü. 24

[ü]k[ü]ş 'çok' ü. 20

ülü[ş] 'bölüm' tokuzunç ü. 25

üzä, üzä 'ile' ü. 4, 23

Y

yalı[uz] 'sadece' y. 4

yänä 'yine, da, de' y. 7, 17, 24

yedär-, [yedär]- 'arkasından gitmek, takip etmek' *eyin y.-daçı* 13, 14; *eyin y.-ip* 28

yıgınyaks[ız] 'yoğunlaşmasız' y. *kö]ηüldä* 21

yiltiz 'esas' [tör]t törlüg ädgü y.+lär 8

ymä 'da, de' y. *takı* 11

yok 'yok' y.+ın kur[ugın] 10

y[orı]- 'yaşamak' *yorıgda y.-daçı* 23

yorıg 'hayat serüveni' y. y.+da 22, y.+da y[orida]çı 23

Sonuç

Eski Uygur edebiyatının oluşumunda birçok ekolü ve külliyyatına ilişkin eserlerin tercümesiyle Budizm önemli bir yere sahiptir. Bu yönüyle Eski Uygur yazımında önemli bir yer sahip olan Budizmin bu çalışmada Yogācāra ekolünden gelişen Faxiang ekolünün temel felsefi düşüncelerini ihtiva eden *Cheng weishi lun*'una ilişkin metinler konu olarak seçilmiştir. Çalışmanın sonuçları şöyle sıralanabilir: (1) Bu çalışma ile birlikte *Cheng weishi lun* tefsirinin Eski Uygurca tercümesinin 2. ve 3. sayfaları temelindeki üç fragmandan toplam 42 Eski Uygurca satır neşredilmiştir. (2) Çalışmanın dizin-sözlüğünde 74 Eski Uygurca madde başı belirlenmiştir. Bu madde başlarından yedisi (%9.45) fiildir. (3) Bununla birlikte tespit edilen altı (%8.10) madde başı kökeni itibariyle alıntı sözcüktür. (4) Bu çalışmada *siñüt* 'hediye' anlamındaki ve Türkçenin tarihi sözlüklerinde tek unsur olarak kaydedilen sözcük toplamda üç kez tanıklanmıştır.

Her ne kadar ciddi tahribat sebebiyle bazı satırlarında kimi durumlarda yalnızca okuma teklifi sunulmuş olsa da bu çalışmanın Eski Uygur edebiyatına ve Orta Türk Budizminin anlaşılabilmesine bir katkı sunacağı açıktır.

KISALTMALAR

bk.	: bakınız
c.	: cilt
Çin.	: Çince
EUyg.	: Eski Uygurca

krş.	: karşılaştırınız
nu.	: numara
Skt.	: Sanskritçe
Soğd.	: Soğdca
TDK	: Türk Dil Kurumu
©	: pothī deliği
...2	: ikileme

KAYNAKÇA

- CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford at the Clarendon Press.
- DANKOFF, R. - J. KELLY (1984). *Maḥmūd al-Kāšyarī. Compendium of Turkic Dialects (Dīwān Luḡāt at-Turk)*. Part II. Duxbury, Massachusetts: Harvard University (Sources of Oriental Languages and Literatures. 7. Turkish Sources. VII).
- EDGERTON, F. (1953). *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary*, C. II: Dictionary, New Haven: Yale University Press.
- KLIMKEIT, H. J. (1990). "Buddhism in Turkish Central Asia". *Numen*. 37: 53-69.
- MONIER-WILLIAMS, M. (1899). *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- ÖZERTURAL, Z. (2012). *Alttürkische Handschriften Teil 16: Mahāyāna-sūtras und Kommentartexte*. Franz Steiner, Stuttgart (Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. XIII, 24).
- ÖZERTURAL, Z. – K. RÖHRBORN (2020). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, I. Verben*. Band 2: edād- – ıztä-. Stuttgart: Steiner.
- RÖHRBORN, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien*. 1-6. Wiesbaden: Steiner.
- RÖHRBORN, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung. I. Verben*. Band. 1: ab- - äzüglä-. Stuttgart: Steiner.
- RÖHRBORN, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel*. Band 1: a-asvik. Stuttgart: Steiner.
- TOALSTER, J. P. C. (1977). *Die uigurische Xuan-Zang-Biographie 4. Kapitel mit Übersetzung und Kommentar*. Gießen: Justus Liebig-Universität. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- WALTER, M. N. (2014). "Buddhism in Central Asian History". *The Wiley-Blackwell Companion to East and Inner Asian Buddhism*. (ed. Mario Poceski). New Jersey: Blackwell Publishing: 21-39.

İnternet Kaynakları

Mainz 802-1 (b fragmanı) (T I D 1): [ön:] (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0802_seite2.jpg

[arka:] (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0802_seite1.jpg

Mainz 802-2 (b fragmanı) (T I D 2): [ön:] (Erişim Tarihi 25.04.2020).

http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0802_seite2.jpg

[arka:] (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0802_seite1.jpg

U 1342: [ön:] (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

<http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1342seite1.jpg>

[arka:] (Erişim Tarihi: 25.04.2020).

<http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1342seite2.jpg>